

Derleme / Review Article

DOI: 10.30520/tjsosci.1411426

Yaşamın ve Ölümün İç İç Geçen Hikâyesi: Yûsuf es-Sibâî'nin es-Sakkâ Mate (Sâki Öldü) Adlı Romanının Analizi

Asiye Çelenlioğlu¹

¹ Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, Türkiye / acelenlioglu@fsm.edu.tr.

Özet: Modern Mısır romanı 20. yüzyılın başlarından itibaren yerel renklerine bürünmeye başlamış toplumsal yaşamı sorunsallaştırarak Mısır'ın bağımsızlığı ve modernitenin kurumsallaşmasında önemli bir misyon yüklenmiştir. Batıyla irtibatın artarak psikoloji ve sosyoloji gibi modern ilimlerin yaygınlaşmasıyla toplumdan bireye doğru bir geçiş gözlenmiş, soyut kavramların analizi edebiyatta kendine yer bulmaya başlamıştır. Yazarın kişisel tercih ve deneyimleriyle şekillendiği bu romanlarda, toplumdan ziyade bireyin inşası hedeflenmiş, varoluşçu felsefenin savunduğu irade ön plana çıkmıştır. İkinci dönem roman yazarları arasında toplumsal ve bireysel konuları fantastik ve mizah içeren üslupla sorunsallaştırması yanında gerçekçi formlarla da ele alan Yûsuf es-Sibâî'nin çağdaşları arasında Necip Mahfûz'dan sonra özel bir yere sahip olduğu söylenmelidir. Konuyu sağlam dokuması, somut ve soyut kavramları bir araya getirmedeki ustalığı ve toplumu inşa etmede takındığı sorumlulukla karakterize edilebilecek olan es-Sakkâ Mate (Sâki Öldü, 1952) adlı eseri muhtemelen yerel dili ağırlıklı kullanması nedeniyle dikkatlerden kaçmıştır. Bu çalışmada roman, içeriğinde yer alan yaşam, ölüm, aile, eğitim, dostluk gibi kavramlar etrafında değerlendirilecek bireyin inşası için hedeflediği dizin analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Yûsuf es-Sibâî, Roman, Ölüm, Yaşam.

ORCID: 0000-0003-3197-592X

Başvuru Tarihi: 28.12.2023

Kabul Tarihi: 22.02.2024

The Intertwined Story of Life and Death: Content Analysis of Yûsuf al-Sibâî's Novel al-Saqqâ Mate (The Saqqi is Dead)

Asiye Çelenlioğlu¹

¹ Assoc. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf University, Istanbul, Türkiye / acelenlioglu@fsm.edu.tr.

Abstract: Since the beginning of the 20th century, the modern Egyptian novel has begun to take on local colors, problematizing social life and assuming an important role in Egypt's independence and the institutionalization of modernity. With increasing contact with the West and the spread of modern sciences such as psychology and sociology, a shift from society to the individual was observed, and the analysis of abstract concepts began to find its place in literature. In these novels, which were shaped by the author's personal preferences and experiences, the construction of the individual rather than society was aimed at, and the will defended by existentialist philosophy came to the fore. Among the novelists of the second period, Yusuf al-Sibai, who problematized social and individual issues with a fantastic and humorous style as well as realistic forms, has a special place among his contemporaries after Najib Mahfouz. His work al-Saqqâ Mate (The Saqqi Died, 1952), which can be characterized by its strong weaving of the subject, its mastery in combining concrete and abstract concepts, and its responsibility in building society, has probably escaped attention due to its predominant use of the vernacular. In this study, the novel will be analyzed in terms of concepts such as life, death, family, education, friendship, and the index it aims to construct for the individual.

Keywords: Egypt, Yusuf al-Sibai, Novel, Death, Life.

ORCID: 0000-0003-3197-592X

Received Date: 28.12.2023

Accepted Date: 22.02.2024

GİRİŞ

Mısır'da toplumun inşası için uzunca bir dönem araç olarak görülen ve ilk dönem kadının eğitimi, eş seçimi, modernitenin kurumsallaşması ikinci dönem ise bağımsızlık mücadelesiyle birlikte yozlaşmaya karşı farkındalık misyonuyla ortaya çıkan roman sanatı zamanla hedeflediği ana fikri sabitleyecek kurgusal yapıdan analitik yorumlamanın kendine yer bulduğu bir döneme evrilmiştir. Ana hatlarıyla yapılan bu ayrıma muhalif, aşkın kimyasına odaklanan Abbâs Mahmûd el-Akkâd'ın (1889-1964) *Sâra'sı* (1938), bireyin kendini inşa etmesi için iradeye vurgu yapan Tâhâ Hüseyin'in (1889-1973) *Duâu'l-Kerevân* (*Kerâvan Kuşunun Çağrısı*, 1934) isimli eseri ve genetik formla dürtülerin kişiliğe etkisini sorunsallaştıran Mahmûd Teymûr'un (1894-1973) *Selvâ fî Mehbi'r-Rîh* (*Rüzgârda Savrulan Selvâ*, 1944) adlı romanı istisnai örnekler olarak zikredilmelidir.

İkinci dönem roman yazarlarından ünü Mısır sınırlarını aşan Necip Mahfûz (1911-2006) eleştirel gerçekçi romanları yanında sembolik eserleriyle soyut kavramları sorunsallaştırmış, varoluşçu felsefenin temel öğretisi olan iradeye vurgu yaparak (Çelenlioğlu, 2020: 1228-1239) bireyi topluma öncelemiştir. Mısır tarihinin otuz yıllık diliminde toplumsal değişimi bir ailenin üç kuşak yaşam hikayesini anlattığı *Üçleme*'de betimleyen Mahfûz siyasi gündemin paydaşlarını çatışmadan uzak bir üslupla ele aldığı gibi gündeme dair fikri hareketliliğe de vurgu yapmış, hamasi bir üslup yerine betimleyici bir tavırla yetinmiştir. Onun söz konusu romanda yer alan tiplere çizdiği karakter tutarlı olduğu kadar okuyucuların iç dünyalarına nüfuz etmesini sağlayacak ayrıntıdadır.

Bütün bunlardan sonra Mahfuz'un çağdaşı olan ve ona "Çağın Cebertî'si" unvanını verdiği Yûsuf es-Sibâî'nin¹ bir subay olarak yakından şahit olduğu 1952 Devrimi'ni konu edindiği eserleri yanında (Sibâî, 2008) Filistin sorunu (Sibâî, 1970) ve toplumsal yozlaşmayı (Sibâî, 2006) sorunsallaştırdığı romanları ve son olarak bireyi önceleyerek soyut kavramları ele aldığı *es-Sakkâ Mate* (*Sâki Öldü*) adlı eseri ile Mahfûz'dan sonra önemli bir yere sahip olduğu söylenmelidir.

Yûsuf es-Sibâî eserlerinde fantazy ve ironiyi oldukça başarılı kullanmış, gerçeği hayalle dolayımlyarak söz söyleme özgürlüğü kazandığı bu eserlerinde ironi ile eleştiri gücünü artırmıştır. Onun ilk yazdığı romanlardan itibaren olgunluk çizgisinde ilerlediği, kurguda oldukça büyük bir başarı elde ettiği özellikle *es-Sakkâ Mate* (*Sâki Öldü*, 1952) adlı romanında görülmektedir.

Evlere ücretsiz teslimatın ilk örneğini Mısır'da sakilerin oluşturduğu söylenebilir. Sabah namazından sonra körfez ağzından başlayıp Seyyide Zeynep, Babu'l-Halk ve Zâviyetu'l- Hadrâ mıntıklarından geçerek İsmailiyye su kanalına kadar uzanan Mısır körfez sahilinde toplanan binlerce sâki ev ve işyerlerine, okul, cami ve kiliselere su dağıtmıştır. Evlerde kapı arkasına her bir kırba için atılan çizikler hizmetin toptan tahsili için kullanılmıştır.

Yaklaşık bin yıllık bir geçmişi olan sakilik Hidiv İsmail döneminde su dağıtımının şirkete verilmesiyle sekteye uğrasa da tesisat bedelinin çok yüksek olması ya da bazı bölgelere ulaşımın güç olması nedeniyle su dağıtımı mahallere yapılan çeşmelerle yapılmaya devam etmiştir. Sakiler çeşmeden doldurdukları kırba evlere servis etmiş, büfede oturan görevliye her bir kırba için verdikleri 16 kuruş değerindeki kuponun bedelini gün sonunda tahsil

¹ Yûsuf es-Sibâî 1917 yılında Kahire'de doğmuştur. Babası edebiyatçı ve mütercim Muhammed Sibâî'dir. 1928 yılında ilk öğretimi tamamladıktan sonra gittiği Şubra lisesinde edebî kabiliyeti ortaya çıkmıştır. Shakespesre, Guy de Maupassant, Charles Dickens ve Dostoyevskiy gibi yabancı yazarların eserleriyle kendinden önce ürün vermiş Mısırlı edebiyatçıların eserlerini okumuş Tefvik el-Hakîm'den etkilenmiştir. Lise eğitiminden sonra girdiği Harp Akademisi'nden 1937 yılında mezun olduktan sonra orduda silahlı süvari eri olarak göreve başlamıştır. Askeriyede idari görevlerde bulunduktan sonra 1942'de askerî fakülteye girerek öğretim üyesi olarak tarih dersleri vermiş, dekan rütbesine ulaşınca askeri hizmetten emekli olmuştur. Lisede okul gazetesine yazmakla başlayan edebî hayatında hikâye, roman, tiyatro ve makale alanında pek çok ürün veren yazar gülmece üslubuyla öne çıkmaktadır. Yazar 1978 yılında uğradığı bir suikast sonucunda öldürülmüştür (Huseyn, 1987).

etmişlerdir. Sakilerin edepli hallerine mukabil bu görevlilerin buyurgan tavırları dikkat çekicidir.

Kırklı yılların başında Sağlık Bakanlığı bu çeşmelere müdahale ederek fakir halka meccanen su dağıtmak istemiş, şirket buna karşı çıktığında üç yüz çeşmeden yüz kırkını satın alıp yirmi birinden sakilerin istifade etmesine izin verirken geri kalanını ücretsiz halkın istifadesine sunmuştur. 1947 yılında Kahire’de kolera hastalığının ortaya çıkmasıyla halka temiz su sağlamak amacıyla sakilerin istifade ettiği çeşmeler de halkın hizmetine sunulmuş, yaptıkları gösterilere rağmen bu tarihten sonra sakilik mesleği tamamen ortadan kalkmıştır.

Su dağıtım işini üstlenen sakilerin kadınlara teması nedeniyle güvenilir ve edepli kişiler olmasına özen gösterilmiş, genelde babası saki olanlar mesleğe kabul edilmiştir. Bu mesleğe seçilirken otuz kilo ağırlığında kum torbasını üç gün boyunca bir yere dayanmadan ve oturmadan sırtta taşıma sınavını geçen saki adayları cilt ve mide hastalıkları olmadığını da tespit ettikten sonra saki ruhsatı almaya hak kazanmışlardır (Osman, 2018).

Yûsuf es-Sibâî’nin bir saki ile ölü taşıyıcısı üzerinden yaşam ve ölümü sorguladığı romanı kurgusal yapısı, karakter oluşturmada başarısı ve bireyden hareketle toplumu inşa etmeye yönelik çabasıyla oldukça büyük bir öneme sahiptir.

2. ES-SAKKÂ MATE (SÂKİ ÖLDÜ)

Yûsuf es-Sibâî, Saki Şûşe’nin yaşamından bir kesiti konu edindiği romanda çocuk terbiyesi, komşuluk ilişkileri gibi toplumsal olguların yanında, yaşam ve ölüm ikilemini can alıcı bir kurguyla betimlemiş, birbirinin içine geçen bu iki kavramı tasarladığı motiflerle belirgin hale getirmiştir.

Eserin mukaddimesinde “Genel olarak yazar ya da sanatçının görevi, insanın derinliklerine ulaşarak onun hissettiği duyguları ifade etmektir.” diyen Sibâî’ye göre başarılı sanatçı hangi yöntem ya da üslupla olursa olsun insanın hislerine dokunup, duyguların harekete geçirir. Sibâî’nin de bütün arzusu bu hedefe ulaşmaktır. (Sibâî, 2007: 6).

Okullarda kitaplarının müfredata dâhil edilmesinin düşünüldüğünü ancak içeriğinde yer alan yerel dilin Bakanlığın amaçlarına uygun olmaması nedeniyle bundan vaz geçildiğini öğrendiğinde, söz konusu romanı bu hassasiyetle yazmaya başlamış fakat başarılı olamamıştır:

“Hikâyeyi yazmaya başlar başlamaz aklıma bakanlığın Ammice’yi kullanmamamla ilgili talepleri geldi. Konuşma cümlelerinde kaçınılmaz olan yerel dilin metne sızmasını engellemek amacıyla onunla arama bir duvar ördüm. Karakterler arasında geçen konuşmaları Fasih kelimelerle yazmaya başladım ancak birkaç sayfa sonra bana rağmen Ammice konuştuklarını gördüm. Engel olmaya çalışmam ve Fasih konuşmazlarsa bakanlığın kitabı müfredata almayacağıyla tehdit etmem boşaydı.”

Yûsuf es-Sibâî söz konusu romanda kısa konuşmalar dışında uzun diyaloglarda da yerel dili kullanmış, böylelikle eserin neredeyse yarısına yakını fasih olmayan cümlelerden oluşmuştur. Entelektüellerin istifade edebilecekleri büyük bir edebi miras varken, halk kendisini konu edinen eserlerden mahrum olduğu için sonuçtan memnun kaldığını söyleyen yazar, gerçekte hayatlarında hiç fasih konuşmamış roman karakterlerini bu dil ile konuşurmanın uygun olmadığı kanaatindedir (Sibâî, 2007:4-5).

Fakir bir semte su taşıyıcısı Muallim Şûşe, oğlu Seyyid ve arkadaşları, anane Ümmü Amîne ve komşuları, ölü taşıyıcısı Şehâte, kahve ahali ve mahalle esnafından oluşan karakterlerin yapmacıksız doğal tavırları yerel dili kaçınılmaz hale getirirken yazarın bu tabakadan insanlara örnek olacak olay ve davranışları konu edinmesi bunu mazur hale getirmektedir. Maarif bakanlığının yazarın kitaplarını müfredata dâhil etmek istemesi de onun toplumsal

yapılanmaya olumlu katkısına işaret etmektedir ki bu durum söz konusu romanda oldukça barizdir.

Modern Mısır edebiyatında Şarkâvî'nin millî bağımsızlığı konu edindiği *el-Ard* romanıyla 1936 devrimini ele aldığı *eş-Şevâriü'l-Halfiyye* romanı dışında toplumsal dayanışma örneklerine hemen hemen hiç rastlanmamaktadır. Söz konusu romanda bireyler arasındaki dayanışma örnekleri yaşamın günlük rutini içinde yer almış, genel olarak Mısır romanının eleştiri hedeflerinden olan yozlaşma yerine iyiye odaklanma esere ayrı bir değer kazandırmıştır.

Yazarın karakter yaratmada gösterdiği başarı da romanı diğerleri arasında öne çıkarmaktadır. İstikrarlı tutumları ve yazarın karakterize ettiği tavırlarıyla gerçek yaşamda tanıdığımız insanlara dönüşen kahramanlar, olayları tiyatro sahnesinden ziyade okuyucunun dâhil olduğu bir zemine oturtmuştur.

Romanın kurgusal bütünlüğü, sıradan bir kişi ya da nesnenin akış içinde üstlendiği rol ve bu suretle okuyucunun yaşadığı aydınlanma eserin diğer bir özelliğidir. Yûsuf es-Sibâî'nin *Ardu'n-Nifâk (İki Yüzlülük Ülkesi, 1949)* romanında görülen ironik üslûbu söz konusu romanda gülmeceye dönüşmüş ilk satırlarda Seyyid'in maceraları okuyucunun yüzünde tebessüme neden olmuştur.

Romana yapılacak dikkatli bir okumayla ölüm ve yaşam arasındaki sınırı yıkan yazarın bu olguları içi içe geçen kompozisyonla nasıl servis ettiği, özel yaşamındaki sancıları nasıl estetiğe dönüştürdüğü görülmektedir.

Yazar 1921 yılında yaşanan olayları anlattığı romana mekânı tanıtmakla başlamış, dokuz yaşındaki Seyyid'in yaramazlıkları, insan ilişkileri ve ölüm felsefesi romanın renklerini oluşturmuştur.

2.1. Seyyid ve Ailesi

Mısır'ın fakir semtlerinden biri olan Hüseyniye mahallesinde çeşmeden doldurduğu suyu evlere servis eden Muallim Şûşe dokuz yaşındaki oğlu Seyyid'i meslek öğrenmesi için küttaptan almış eskiden mamur bir köşk olan şimdi sadece bir kısmı kütüphane olarak kullanılan evin bahçesindeki Lagerstroemia² ağacını sulama görevini ona vermiştir.

"Seyyid gözlerini açtı, babasını karşısında görür görmez yataktan fırlayıp mahmur bakışlarla 'tamam baba hemen kalkıyorum', diye cevap verdi.

Ona eğlenceli gelen bir iş için kalktığını biliyordu. Eğer küttaba gitmek için uyanıyor olsa esner, gerinir, kalmak için daha fazla ses ve azar beklerdi ancak deri ceketi giyip kırbayı taşımaktan, köşke gidip Mersin ağacını sulamaktan daha güzel bir şey var mıydı? Bütün bunlar yataktan fırlayıp tatlı uykusundan vaz geçmeye değerdi." (Sibâî, 2007: 102)

Daha önce köşkün bahçesindeki Guava³ ağacından meyve çalarken bekçiye yakalanan Seyyid'in en büyük korkusu babasının öfkelenerek onu yeniden küttaba göndermesiydi:

"Küttap; Allah ona da onunla ilgili herkese de lanet etsin. Özgürlüğün tadına varduktan sonra bir daha prangalara hapsolmaz. Babası sanat öğreterek onu adam yerine koydu, ne olursa olsun bu statüden vazgeçmemeli. Kırba ilk başlarda ona ağır gelmişti, fakat şimdi alışmış, sırtına yük hissetmiyordu. Gerçekten her gün çok erken kalkıyordu ama küttaba da gitse erken kalkacaktı. İkisi arasındaki fark birinde zindana uyanırken diğerinde özgürlüğe uyanmaktı..."

Guava, hurma, üzüm ağacı hepsi onun emrindeydi. Daha önce babası havuzu su ile doldururken onlara hasretle bakıyordu. Câbullah Amca bazen düşen meyvelerden verir, fakat Seyyid bunlara kanaat etmeye razı

² Yaygın şekilde "krep mersini" olarak bilinen dünyanın dört bir yanında sıcak iklimlerde yetişen, yazları çiçek açan çalı formunda bir ağaçtır.

olmayıp, üzümü dalından koparmak, guava ağacına sıçrayıp hurma ağacına tırmanmak isterdi. Bunun hasretini ne kadar da çok çekmişti.

Bugün Câbullah Amca onu yakalamıştı ama kim bilir kaderinde yarın neler gizliydi. Her hâlükârda iyi şeyler olmayacağı belliydi. Babası eğer küttaba göndermekle cezalandırmazsa Mersin ağacını sulamaktan mahrum eder, belki de bahçeye girmesini yasaklardı." (Sibâî, 2007: 17)

Şûşe'nin oğluna meslek öğretmek için takip ettiği yol başta olmak üzere, onunla arasında tesis ettiği ilişki pedagojik formasyona uygundur. Önce arabada kırbaların yanında oturarak mesleğe başlayan Seyyid, babasının yanında yürüdüğü birkaç günden sonra sırasıyla arabayı itme, boş kırba taşıma, taşıdığı dolu kırbayı ilk uğradıkları evde boşaltma, köşkteki Mersin ağacını sulama ve su servisi yapma görevlerini tedricen üstlenmiştir. Ancak meyve hırsızlığına yeltendikten sonra köşke girmesine izin vermeyen babasıyla arasında geçen konuşma oldukça eğlencelidir:

"-Neden girmeme izin vermiyorsun? (...) -Çünkü sen ağaçtan Guava çaldın. Bir sakinin öncelikli sermayesi güvenilir olmasıdır. -Fakat yaptığım şey hırsızlık değil. -Hırsızlık olan ne peki? -Birinin ihtiyaç duyduğu şeyi başka bir ihtiyaç sahibi için almaktır hırsızlık. -Maşallah... Kim söyledi sana bunu? -Aklım. -Hırsızlık senin olmayanı almandır. -Sana bunu kim söyledi? -Rabbimiz. -Rabbimizin böyle bir şey söylediğini sanmıyorum. (...) Sahibinden daha fazla ihtiyacımız olan şeyi almanın hırsızlık sayılacağına inanmıyorum. Bu; nimetin dağıtılmasında Allaha yardım etmek, onun adaletini sağlamaktır. İhtiyaç fazlası olan nimeti alıyoruz. Bu Allah'a yardım etmekten başka nedir? O buna kızar mı hiç? -Allah'ın başkasının yardımına ihtiyacı yok. O kullarına nimeti nasıl dağıtacağını en iyi bilendir. İnsanların ihtiyaçlarının ne olduğuna biz karar veremeyiz. (...) -Her halükârda köşk halkının benim yiyeceğim o meyveye çok ihtiyacı olduğunu düşünmüyorum. -Senin de ona çok ihtiyacın yok. Sonuç olarak Allah o meyveyi onlara verdi sana değil. Allah'ın bize kısmeti ne olursa olsun üstümüze düşen görevimizi samimiyetle yerine getirmektir. Bu çaba sonunda elimize geçeni sevinçle kabul ederiz. -Tam olarak benim yapmaya niyetlendiğim de buydu. Ağaca çıkarken son derece samimiydim ve emin ol tırmanmak hiç de kolay bir şey değil, oldukça emek isteyen bir iş. Bu çaba sonucu elde edeceğim Guavo'ya kanaat etmiştim. Fakat kısmet olmadı." (Sibâî, 2007: 27-28)

Hikâyesi romanın sonunda ortaya çıkacak Mersin ağacını sulamak Seyyid için cennete giriş bileti olduğundan bu ağaca gereken önemi vermeyi öğrenir. Ancak bir sonraki sefer babasının sözünü tutup Guavo ağacına tırmanmamak için taş atarak meyve düşürmek istediğinde köşkün camını kırmış babası ona cezayı kesmeden o küttabın yolunu tutmuştur:

"Cam korkunç bir ses çıkararak yere indiği anda Câbullah namazdan fırlayıp içeri koşmuş, Saki Şûşe kırbaıyla arkasından gelmişti. Seyyid üzüntü içinde bir kırılan cama bir de su taşırken giydiği deri ceketle kırbasına bakıp, kaçmak için hızla kapıya yöneldi. Babası dehşet içinde arkasından seslendi: 'Nereye gidiyorsun?' Seyyid hem koşuyor hem de cevap veriyordu: 'Küttaba'. Kendim ettim kendim buldum." (Sibâî 2007:109)

Mısır romanında küttap gerek eğitmenleri gerek ezbere dayalı eğitimi nedeniyle eleştirilen konular arasında yer almıştır. Kur'an'ı anlamaya çalışmaksızın ezberletilmesine yönelik eleştiri söz konusu romanın da içeriğinde yer almaktadır.

³ Ana vatanı Orta Amerika olan tropikal bir meyve.

Seyyid Şehhâte Amca'dan Abese suresini ezberlerken yardım istemiş ona anlamıyla ilgili sorular sormuştur:

"-Hocanız size söylemedi mi?

-Soracak bir durum olmaz ki. Soru sormadan sadece ezberleriz. Amme cüzünü bir kelime bile anlamadan papağan gibi ezberledik." (Sibâî, 2007: 197)

Seyyid babası ve anneannesiyle yaşadığı evde, küçük yaşta kaybettiği annesinin eksikliğini hissetmeden büyür. Kendine güvenen, hazır cevap, yaramaz fakat sorumluluk sahibi bu çocuk sevgi dolu bir ailede büyümenin olumlu sonuçlarının bir örneğidir:

"Ümmü Amîne babanın çocuğu işe götürmesine ve yetişkin bir birey olması için gösterdiği çabaya karşı çıkıyordu. Bunun için henüz çok erkendi. Fakat Şûşe'nin ona aldırdığı yoktu... İki de çocuğu kendine has yöntemlerle seviyordu... Nine; kucağından indirmiyor, başına bir şey gelmesinden korkup ona son derece şefkat gösteriyor; baba ise bir an önce olgunlaşmasını isteyip ölmeden önce onu adam olarak görmek istiyordu. Yaşlı kadına çocuğu sarıp sarmalamak zevk verirken baba onu deri ceketi üzerinde, kırbası sırtında, kendinden emin adımlarla evlere su dağıtırken görmekten zevk alıyordu." (Sibâî, 2007:102)

Romanda Seyyid'in babası arkadaşları ve çevresiyle ilişkisi başlı başına bir hikâye olarak yer almış bu karakterin genç okuyucu kitlesinde yaratacağı müspet etki Yûsuf es-Sibâî'nin toplumu yapılandırmadaki misyonunu bir kez daha göstermiştir. Zira o *Ardu'n-Nifâk (İki Yüzlülük Ülkesi, 1949)* adlı romanda da bireyden hareketle toplumu doğru temeller üzerine oturtma gayesi gütmüştür. Seyyid yaşamın tam ortasında pür neşe serpilip toprağa kök salarken ölümün önce soğuk nefesi sonra müşahhas hali hayatına gölge düşürecektir.

2.2. Komşuluk İlişkileri

Yûsuf es-Sibâî, ölümün hayatlarına gölge düşürdüğü bir aileyi betimlediği romanda, okuyucu sonradan öğrendiği bu hikâyeden habersiz, Seyyid ile koşup eğlenirken, anneannenin şefkatli kucağında dinlenmiş, komşu dayanışmasıyla mahalle kültürünü yad ederken, esnafın komik halleriyle sonsuza kadar sürecekmiş gibi duran bu tabloya karışmıştır. Her şeyin hoşnutlukla aktığı bu sokakta komşuluk ilişkileri biri anneannenin komşuları diğeri Şûşe'nin arkadaşları etrafında betimlenmiş, Yûsuf es-Sibâî olumlu örneklerle toplumsal yapıyı şekillendirmeye özen göstermiştir.

Vaktinin çoğunu bağdaş kurup oturduğu avluda dizine dayadığı eliyle çenesini destekleyip, diğer elinde tuttuğu sopayla toprağı eşeleyerek geçiren anneanne (Ümmü Amîne) mutlak bir şefkat ve anlayışla karakterize edilmiştir. Kızının ölümünden sonra üzüntüden gözlerini kaybeden Ümmü Amîne'ye komşuları destek olur. Aynı avluyu paylaştıkları komşusu Ümmü Ali ve kızı Zekiye evini temizlemek, yemek yapmak dışında yalnız yediğinde ona eşlik etmek konusunda da hassas davranmışlardır. (Sibâî, 2007:60-62)

Evlere su dağıtırken kadınlarla temasları nedeniyle güvenilir olmalarına özellikle dikkat edilen sakaların bu vasfı romanda Muallim Şûşe ile karakterize edilir. Ölü taşıyıcısı Muallim Şehhâte kendine kur yaptığını düşündüğü Hac Zemzem'in lokantasında cebinde beş kuruş olmadığı halde tika basa yedikten sonra, hesabı ödeyemediği için dayak yiyeceği sırada Muallim Şûşe araya girerek onun borcunu üstlenmiştir. Bu ikisi için de hayatlarının dönüm noktasıdır. Muallim Şûşe karısı vefat ettikten sonra korktuğu ölümle yüzleşirken Şehhâte yitirdiği insanî duygulara kavuşur. Gördüğü insani muamele karşısında hissettiklerini aşağıdaki şekilde ifade edecektir:

“Kaldığım bir oda vardı, dün çıktım oradan. Kaç aydır kirayı ödeyemiyordum ama hiç umurumda değildi, ta ki sana dört borçlanan kadar. Bütün borçlarım bir yana sana olan borcum bir yana... Daha önce alacaklıların borcumu ödemem için ısrarı beni duyarsızlaştırmış, çıplak ayakla cam kırıkları, çakıl taşları üzerinde yürüyen insan gibi direnç kazanmıştım. Aslı şu ki çok ısrar duyarsızlaştırır insanı...Merhamet edilmeyen insan hissizleşir ben de öyle olmuşum; ta ki sen gelip tanımadığın ve karşılık beklemediğin halde bana borç verene kadar... Dünyada hala daha şefkatli, kendini başkası için feda edebilen insanların varlığını, karşılıksız iyilikte bulunabilenlerin olduğunu gösterdin bana. Bu, insanlara karşı oluşturduğum kabuğumu kırdı ve eskiden olduğu gibi hissetmeye üzülmeye utanmaya başladım.” (Sibâî, 2007:166)

Muallim Şehhâte, Şûşe'nin ısrarıyla onun evinde kalmaya başlamış, sonradan ölü taşıyıcısı olduğunu öğrendiği bu adam ölümle yüzleşmesine yardımcı olmuştur.

2.3. Muallim Şehhâte: Ölümün İçinden Geçen Adam

Yûsuf es-Sibâî su dağıtıcısı ve ölü taşıyıcısı ikileminin oluşturduğu tezattan hoş bir birliktelik çıkarmış, biri hayatın temel taşı olan suyu evlere sevk eden, diğeri hayata veda eden cansız bedenleri taşıyan bu iki adamla yaşam ve ölüm arasındaki çizgiyi eritmiştir.

Muallim eş-Şûşe Şehhâte'nin ölüm hakkında söyledikleriyle, Seyyid'i doğururken vefat eden eşinden sonra hissettiği ölüm korkusunun üstüne gitmiş, aslında yazar bu cümlelerde küçük yaşta kendi hayatında tanıştığı ölüm olgusuna yüklediği anlamı okuyucuyla paylaşmıştır:

“Yer yüzü değişken, üzerinde yaşayan farklı çeşitte canlıların ömrü sınırlıdır, başlar ve biter...Varlık yaratılmakla başlar, ölümle sona erer. Bu süreç yeni, eski ve yokluk döngüsünden geçer. İnsan oğlu yeryüzünde bu kurala tabi varlıklardan biridir sadece, onun durumu, üzerinde oturduğumuz şu sandalye, masanın altında kıvrılmış şu kedi, duvarda uzayan şu sarmaşıktan farklı değildir. Yeniye eskir sonra yerine başka birinin gelmesi için yok olur. Bu kaçınılmaz bir olgudur. İnsanın da bu sandalye, bu örtü gibi sessizce dünyayı terk etmesi gerekir, zira yeryüzünün eskiye tahammülü yoktur.

Fakat insan yeryüzündeki diğer canlılardan gururu nedeniyle ayrılır, diğerleriyle kendini bir tutmak istemez. (...) Varlığına işaret eden müşahhas bedeninin son bulmasını kabul edemez. Bunun için gerçekte ne olduğunu bilmediği kalıcı bir şey arar ki o da ruhtur. Bedenini hakir görerek sonsuzluğuna inandığı ruhunu kutsar.” (Sibâî, 2007: 185-186)

Yazara göre arzulayan zevk alan ve acı çeken bedendir. Hiçbir hissi, eylemi olmayan ruhun varlığı bir anlam ifade etmez, zira ruh bedende gizlidir ve ona hizmetten sorumludur. Teolojik olarak asrı saadette ruhla ilgili yorum yapmaktan kaçınılırken daha sonraki dönemde, müstakil olarak varlığı kabir azabıyla ilintili olarak tartışmaya açılmıştır. Âlimlerin kıyamette insanın yeniden dirileceği ittifak ettikleri bir nokta olmuştur (Çağlayan, 2020: 369-388). Yûsuf es-Sibâî'nin ölümü makul bir zemine oturtmak için kurduğu bu cümleler söz konusu tartışmanın bir parçasıdır.

Şehhâte ölüm korkusunu birkaç definden sonra alışkanlık kazanarak aştığını söylemiş onun vefatından sonra bu işi birkaç kez deneyimleyen Şûşe'nin ölüm hakkında düşüncesi değişmiştir. Yazarın bu konuda temellendirdiği görüş yer yüzünde var olan her canlı gibi insan hayatının da bir gün sonlanacağı fakat kendini diğerlerinden farklı bir

konuma yerleştiren insanın bunu hazmedemediğidir. Oysa dünyanın kanunu olarak yaşam değişikendir ve her şey bu kurala tabidir.

Yaşamla ölüm arasındaki geçiş romanda Şehhâte'nin birlikte geceyi geçireceği bir hayat kadını için yaptığı eylemlerde gizlenmiştir. Bunun için gereken parayı sağlamak üzere o gün defnettiği iki cenazeden sonra eve geçen Şehhâte, Ümmü Âmine'den pişirmesini rica ettiği et yemeğini yiyip kuvvet verici otlarla bir miktar uyuşturucuyu aldıktan sonra dinlenmek için uzandığı yatağında ölü bulunmuştur.

Sabah cenaze taşıdığı sırada akşam birlikte olacağı kadını düşünüp bu işten alacağı paranın hesabını yapan, ölümün en kötü tarafının da Azize gibi kadınlarla görüşmeye engel olduğunu düşünen Şehhâte'ye yanında saka Şûşe zühte sarılmıştır. Alışmak nesne ya da olgunun anlamını buharlaştırırken, 'bilinmeyen' ürkütücü vasfını korumaya devam etmektedir:

“Şûşe: Namazda en büyük duam ‘Allah’ım beni nefsimin isteklerinden koru’ olmuştur. İnsanı köleleştiren şey arzularıdır; kadın tutkusu peşinden koşup memnun etmek için yaptıklarıyla insanı küçük düşürürken, para hırsı, onu kazanıp muhafaza etmeye çalışırken rezil eder insanı, yemeğe olan tutku ise mideye zarar verir. Hayatta insanın en büyük yardımcısı zühitten edindiği zırhıdır. Şu hayatta bedeninin arzularını öldüren, isteklerine karşı gelebilen insandan daha güçlü biri yoktur. Özgür insan hayatı çizmeleriyle ezebilen insandır.

Şehhâte: Neden böyle düşünüyorsun Şûşe, neden hayatı çizmeyle ezesin, sana bir şey mi yaptı hayat? Arzularına karşı geliyorsan neden yaşıyorsun, istediğini yapmayacaksan özgürlük neden? Terk et dünyayı daha iyi. Dünyayı yaşamaya değer kulan şey senin züht ile kaçındığın o şanslı anlardır sadece.” (Sibâî, 2007: 204)

Şûşe'nin hayata karşı tavrında genç yaşta kaybettiği eşinin katkısı olduğu gibi, icra ettiği mesleğe karşı duyduğu sorumluluk da vardır. Muhtemeldir ki Yûsuf es-Sibâî kurguladığı bu iki karakterle, küçük yaşta tanıştığı ölümle hissettiği gelgitleri berraklaştırarak hayata karşı takındığı tutumu makul bir zemine oturtmak istemiştir.

Baştan beri ifade edildiği gibi seçilen bu iki karakter tesadüfi olmayıp biri yaşamı diğeri ölümü temsil ederken akışta yer alan tüm kareler yaşamla ölüm arasında dengeyi kurmak ölümün de yaşamın da hakkını vermek içindir.

Son olarak Yûsuf es-Sibâî yaşam enerjisiyle dolu Seyyid'i de ölümle yüzleştirecek artık onu ürkütücü bir olgu olmaktan çıkarmak istemiştir.

Olay örgüsü çok iyi dokunan eser Seyyid'in Mersin ağacını sulama hikâyesiyle başlamış ve romanın sonunda Seyyid bu ağacı annesinin diktiğini öğrenmiştir. Muallim Şûşe köşkte hizmetçi olarak çalışan annesiyle su dağıtırken tanışmış Ümmü Âmine'yi de yanlarına alarak birlikte yaşamaya başladıktan sonra anne doğum yaparken hayata veda etmiştir. Muallim Şûşe'nin ölüm olgusuna alışana kadar Seyyid'e bu olaydan bahsetmediği görülür.

Babası hastalandığında çorba yapabilmek için onun Zemzem'de kalan parasını istemeye giden Seyyid döndüğünde, daha önce çatladığına dikkat çekilen duvarın çökerek babasının altında kaldığını öğrenir. Şehhâte'den babasına miras kalan ve ölü taşırken giyilen siyah elbiseyi giyerek bu sefer o babasını yolcu edecektir:

“Ben de onu uğurlamak istiyorum, onun başkalarını uğurladığı gibi...Üzgün değilim... Ne o ölen ilk baba ne de ben babasını kaybeden ilk yetimim. Bu, hayatta herkesin başına gelen bir şey. Ölüm kaderin bir felaketi gözüyle

bakmamalıyız, bunun hayatın gereği, yaşamın bir parçası olduğunu bilmeliyiz. Onu korkunç bir şey olarak göremeyiz. Tam tersi metanetle karşılamalıyız. Zorluk, sıkıntı ve yokluk zamanında sabredenler doğru davranan kişilerdir ve işte onlar takva sahibidir. Sabredip Allaha ve insanlara karşı vazifemizi yapmak için yola devam etmeliyiz. Tâ ki bizim için ölüm vakti gelene kadar.” (Sibâî, 2007: 328)

Evlerinin duvarında asılı olan bu ayet⁴ Yûsuf es-Sibâî'nin yaşam felsefesidir (Sibâî, 2007: 144). Bundan sonra Seyyid babasının yerine geçecek ve yaban mersini ağacını sulamaya devam edecektir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Modern Mısır edebiyatında bağımsızlık, modernite, yozlaşma gibi konuları ele alan ilk dönem romanlarından sonra müsbet bilimlerdeki gelişmelerle bireyi inşa eden temalar üzerine kurgulanan ikinci dönem romanlarda, yazarların yaşam tecrübelerindeki olayları da konu edindiği görülmüştür. Bunlardan biri olan Yûsuf es-Sibâî'nin küçük yaşta babasını kaybettikten sonra, hayatının merkezine oturan ölüm olgusunu sıklıkla eserlerinde işlediği görülür.

Yûsuf es-Sibâî soyut olguları işlemesi, fantastik ve ironik üslubu ile ikinci dönem roman yazarları arasında Necip Mahfuz'dan sonra farklı bir yere sahiptir. Eserlerinde kurgusal sağlamlık da ön plana çıkarken özellikle çalışmanın konusu olan *es-Sakkâ Mate* adlı romanında yerel dili oldukça fazla kullandığı görülür.

Yazarın 1952 yılında kaleme aldığı muhtemel ki babasının vefatından sonra kendi içinde yaşadığı karmaşayı netleştirmek için bir saka ile ölü taşıyıcısı arasında geçen olayları konu edindiği romanı, içeriğinde yer alan adet ve gelenekler yanında toplumu yapılandırmaya yönelik gayretiyle de takdire şayandır.

Aile içi ilişkiler, çocuk terbiyesi, komşuluk hakkı ve ölüm olgusunun sorunsallaştırıldığı romanda küçük Seyyid'in maceraları romanı yaşamın tam merkezine oturturken, ölümün soğuk nefesiyle yüzleşme ana temayı oluşturmaktadır.

Ölümü hayatın rutini olarak gören ve mağrur olan insanın her varlık için geçerli olan bu sona karşı direnç göstermeye iten şeyleri irdeleyen roman ruh hakkında söyledikleriyle de ilgi çekicidir. Ölüme direnç gösteren insanın içeriğini tam olarak bilmediği ruhu yüceltmesini de bu mağrurluğa bağlayan yazara göre beden olmadan ruhun bir kıymeti yoktur.

Saka Şûşe'nin mesleğiyle de örtüşen takvasına karşı ölü taşıyıcısı Şehhâte'nin yaşama düşkünlüğü olguya alışmakla açıklanmış yaşamla ölümün iç içe geçen deseni bu iki karakter üzerinden oldukça başarılı betimlenmiştir.

Romanda sıklıkla kullanılan yerel dil bu dili kullanan kahramanlar nedeniyle mazur görülürken yazar eserin mukaddimesinde bunu gerekçe olarak zikretmiştir. Eser yazarların toplumsal yozlaşmaya odaklandığı bir dönemde iyi örnekler sunması ile de çağdaşlarından ayrılmaktadır.

⁴ “Andolsun ki sizi biraz korku, açlık ve mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmeyle imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele. Onlar başlarına bir musibet geldiğinde, “Doğrusu biz Allah’a aitiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz.” derler.” Bakara, 155-156; “...darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takva sahibi olanlar bunlardır.” Bakara, 177.

KAYNAKÇA

- Çağlayan, H. (2020). Ruh inancı üzerine teolojik bir değerlendirme. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 20, 369-388.
- Çelenlioğlu, A. (2020). Necîp Mahfûz'un ayaktakımı romanında varoluşçuluk perspektifinden iktidar olgusu. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 12, 1228-1239.
- Huseyn, T. (1987). *el-Fikru ve 'l-fennu fî edebî Yûsuf es-Sibâî min hayâtî*. Kahire: Mektebetu Mısır.
- Osmân, E. (2018). *Mevsûâtu turâsun mısırıyyun, cilt II*. Kahire: Dâru Devvin.
- Sibâî, Y. (2006). *Ardu'n-nifâk*. Kahire: Mektebetu Mısır.
- Sibâî, Y. (2007). *es-Sâkke mate*. Kahire: Mektebetu Mısır.
- Sibâî, Y. (1970). *İbtisâme 'alâ şefeteyh*. Kahire: Mektebetu Mısır.
- Sibâî, Y. (2008). *Rudde kalbî*. Kahire: Mektebetu Mısır.